

УДК [377.1+37.012]:373.546

Людмила Даннік

ЗАСТОСУВАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОФІЛЬНІЙ ТА ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Пошук нових методів навчання в наш час – явище не тільки закономірне, але й необхідне. В умовах гуманізації освіти реальна теорія і технологія масового навчання повинна бути направлена на формування сильної особистості, здатної жити й працювати у світі, що безперервно зазнає змін, здатної сміливо розробляти власну стратегію поведінки, здійснювати моральний вибір і нести за нього відповідальність, – тобто такої особистості, яка спроможна саморозвиватися і самореалізовуватися.

Методам навчання, від яких залежить немалий успіх роботи учителя і школи в цілому, присвячений не один десяток фундаментальних досліджень. І не дивлячись на це, проблема методів залишається дуже актуальною і час від часу породжує гострі дискусії на сторінках педагогічної літератури. Вони пояснюються безперервними спробами теоретиків-дидактів перейти від емпіричних описів окремих груп методів до обґрунтування наукової системи методів навчання і пояснення їх сутності на основі розкриття природи методів навчання і розробки основ їх класифікації.

У дидактиці існує багато різноманітних підходів до виявлення сутності методів навчання, їх визначень, структури, що породжує проблему їх класифікації. Значний внесок у розвиток теорії методів навчання зробили А. М. Алексюк, Ю. К. Бабанський, М. А. Данилов, Б. П. Єсіпова, М. М. Скаткін, Л. Я. Лернер, В. Ф. Паламарчук, В. О. Онищук, І. Ф. Харламов, А. В. Хуторський та ін.

Питанням вдосконалення методики трудового навчання у загально-освітніх закладах у своїх дослідженнях приділяли увагу О. М. Коберник, Г. Є. Левченко, В. Мадзігон, А. І. Терещук, Г. В. Терещук, В. К. Сидоренко, С. І. Ткачук, Д. О. Тхоржевський та ін.

Мета статті полягає у розкритті особливостей найбільш обґрунтованих класифікацій методів навчання та обґрунтуванні тих методів, які оптимально підходять для профільної та професійної підготовки старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів.

Методи навчання можуть бути представлені в різних видах класифікацій з урахуванням їх практичних функцій, можливостей та організації навчальної взаємодії педагогів та учнів. Однак цілісний процес навчання забезпечується єдиною класифікацією методів навчання, яка в узагальненому вигляді включає в себе всі інші класифікаційні характеристики методів.

Американський педагог Кларк Керр виділяє чотири «революції в галузі методів навчання». Перша відбулася тоді, коли вчителі-батьки поступилися місцем професійним вчителям. Сутність другої полягала в заміні усного слова писемним. Третя революція призвела до введення до навчання друкованого слова, а четверта, свідками якої ми є, спрямована на часткову автоматизацію й комп'ютеризацію дидактичної роботи [4, с. 92].

Зрозуміло, що в різні періоди розвитку освіти тим чи іншим методам надавалося більш великого значення. Разом із тим практика довела, що жоден із методів, якщо використано тільки його, не забезпечує потрібних результатів. Ось чому у профільній та професійній підготовці старшокласників успіхів можна досягнути лише за умови використання багатьох методів, оскільки жоден із них не є універсальним.

Незважаючи на велику кількість теоретичних досліджень і значний досвід практичної педагогіки, проблема методів навчання недостатньо розроблена. Свідченням цього є різні підходи до класифікації методів і навіть різні погляди на зміст поняття «метод навчання».

Методи навчання можуть бути представлені у різних класифікаціях з урахуванням їх практичних функцій, можливостей та організації навчальної взаємодії педагогів та учнів.

Більшість учених вважають продуктивною класифікацію, запропоновану Л. Я. Лернером та М. М. Скаткіним [4, с. 93]. Згідно з нею виділяють наступні методи.

Пояснювально-наочний (репродуктивний) метод. Він включає демонстрацію, лекцію, пояснення, роботу з підручником тощо.

Проблемний метод. Він використовується в основному на лекції, у процесі спостережень, під час роботи з книгою, на екскурсіях.

Частково-пошуковий метод застосовується під час самостійної роботи учнів, бесіди, проектування тощо.

За допомогою *методу дослідження* учні поступово пізнають принципи й етапи наукового дослідження, вивчають літературу з проблеми, перевіряють гіпотези й оцінюють отримані результати.

Автори запропонованої класифікації вважають, що вона забезпечує поступовий перехід від методів, які передбачають порівняно невелику самостійність учнів, до методів, які спираються на їх повну самостійність. Таким чином, у педагога є можливість переходу до методів, що передбачають взаємні дії вчителя й учнів, і, нарешті, до методів самостійної роботи.

Характеризуючи методи навчання, Ю. К. Бабанський виходить із психологічної теорії діяльності та виділяє відповідно до її основних структурних елементів такі групи методів:

- 1) методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності;
- 2) стимулювання й мотивації учіння;
- 3) контролю й самоконтролю навчальної діяльності учнів [1, с. 102].

За класифікацією М. О. Данилова та Б. П. Єсипова [2, с. 187], в основі якої лежить розгляд методів навчання як способів організації упорядкованої навчальної діяльності учнів щодо досягнення дидактичних цілей та рішення пізнавальних завдань, методи навчання можна розподілити на такі групи:

- 1) методи одержання нових знань;
- 2) методи формування вмінь та навичок щодо застосування знань на практиці;
- 3) методи перевірки та оцінки знань, умінь, навичок.

І. Ф. Харламов виділяє такі групи навчання [6, с. 207]:

- 1) методи усного викладання знань вчителем та активізація пізнавальної діяльності учнів: розповідь, пояснення, шкільна лекція, бесіда; метод ілюстрації та демонстрації при усному викладанні матеріалу, що вивчається;
- 2) методи закріплення матеріалу, що вивчається: бесіда, робота з навчальним посібником;
- 3) методи самостійної роботи учнів щодо осмислення та засвоєння нового матеріалу;
- 4) методи навчальної роботи щодо застосування знань на практиці і вироблення вмінь та навичок: вправи, лабораторні заняття;
- 5) методи перевірки та оцінки знань, вмінь та навичок учнів: повсякденне спостереження за роботою учнів, усне опитування (індивідуальне, фронтальне, усьільне), виставлення поурочного бала, контрольні роботи, перевірка домашніх завдань, програмований контроль, тестування.

Поряд із уже існуючими підходами до класифікації методів навчання останнім часом вченими-дидактами розробляються альтернативні, нестандартні системи класифікацій.

А. В. Хуторський запропонував класифікацію методів навчання, яка складається з трьох видів груп методів [7, с. 104]:

- евристичних методів;
- методів продуктивного навчання;
- системи занять, що побудовані шляхом трансформації методів навчання до рівня форм навчання.

Б. О. Житник зазначає, що характерними ознаками груп таких методів та прийомів навчання є: навчання в ситуаціях, максимально наближених до реальних; навчання не як повідомлення знань, а як навчання практичного використання цих знань; навчання в емоційно насиченому просторі. Ці методи ґрунтуються на експериментально встановлених фактах: у пам'яті людини залишається до 90 % інформації, яку вона здобуває сама; до 50 % того, що вона бачить, і лише 10 % того, що вона чує [3, с. 98].

У теорії та практиці професійного навчання поширеною є

класифікація методів за ознакою джерела інформації та характеру й активності пізнавальної діяльності [8, с. 10].

1. *Методи за джерелом інформації:*

- словесні методи (інструктаж, бесіда, пояснення, розповідь, робота з друкованими джерелами інформації);
- наочні методи (візуальне сприйняття дійсності, поєднання наочного сприйняття і слова);
- практичні методи (вправи, лабораторно-практичні роботи, рішення виробничих і технічних задач, дослідження, самостійна практична робота учнів).

2. *Методи за характером пізнавальної діяльності:*

- репродуктивний (пояснювально-ілюстративний та репродуктивний);
- продуктивні (частково-пошуковий, дослідницький).

3. *Проблемно-розвиваючі методи:*

- монологічне проблемне викладання;
- діалогічне проблемне викладання;
- евристичний;
- програмований.

4. *Методи активного навчання:*

– традиційні (лабораторно-практичні заняття, самостійна робота, виконання навчально-виробничих робіт, виробничий семінар, виробнича практика, виконання індивідуальних завдань, дискусія з методом мозкової атаки, програмоване навчання на ПЕОМ, дослідницька робота);

– імітаційні, які поділяються на неігрові (аналіз конкретних ситуацій, імітаційні вправи, індивідуальний тренаж) та ігрові (ділові ігри, розігрування ролей, ігрове проектування).

Теоретичний аналіз існуючих класифікацій активних методів показує, що їх відмінними рисами порівняно з традиційними є: примусова активізація мислення й поведження тих, кого навчають (змушена активність); активність тих, кого навчають (усі її види), порівнюється з активністю вчителя; обов'язковість взаємодії тих, кого навчають, між собою й/або з вчителем; підвищений ступінь мотивації, емоційності та творчий характер занять; спрямованість на переважне здобуття й/або розвиток професійних, інтелектуальних, поведінкових навичок і вмінь у стислий термін; наявність передумов для поетапної оцінки успішності та повноти засвоєння навчального матеріалу тощо.

Перевага активних методів над традиційними очевидна: вони ставлять тих, кого навчають, в активну позицію, і знання, одержані при цьому, не тільки швидше засвоюються, але й більш часто використовуються на практиці. Тому, раціональне використання саме таких методів є найбільш виправданим.

Вважаємо, що саме активні методи є найбільш суттєвими у профільній та професійній підготовці старшокласників, бо вони є

важливим засобом орієнтування учнів на такі цінності, як оволодіння професійною майстерністю, створення нових, більш цінних, алгоритмів діяльності.

Проаналізувавши методи теоретичного навчання і доцільність їх використання на уроці, можна зробити висновки, що застосування активних методів навчання в старшій школі дозволяє організувати навчальний процес у такий спосіб, що практично більшість учнів буде заохочена до процесів пізнання і здійснюватиме рефлексію власної навчально-пізнавальної діяльності через оперативне визначення її результатів. Ці методи навчання захоплюють, пробуджують в учнів інтерес та стимулюють мотивацію, навчають самостійного мислення та дій. Але треба зазначити, що моделювання та проведення уроку з використанням активних методів навчання потребують, перш за все компетентності викладача, його вміння переглянути і перебудувати власну роботу з учнем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Ю. К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1982. – 192 с.
2. Данилов М. А. Процесс обучения / М. А. Данилов // Основы дидактики ; [под ред. Б. П. Есипова]. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1967. – 245 с.
3. Житник Б. О. Методичний poradник: форми і методи навчання / Б. О. Житник. – Х. : Основа, 2005. – 128 с.
4. Кругликов Г. И. Методика преподавания технологии с практикумом / Г. И. Кругликов. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 480 с.
5. Терещук А. І. Трудове навчання. Методичні та дидактичні матеріали. 5 клас / А. І. Терещук, О. М. Коберник. – Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 160 с.
6. Харламов И. Ф. Педагогика / И. Ф. Харламов. – М. : Гардарики, 2004. – 345 с.
7. Хуторской А. В. Современная дидактика / А. В. Хуторской. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 201 с.
8. Шевчук С. С. Урок виробничого навчання у ПТНЗ : методичні рекомендації / С. С. Шевчук. – Донецьк, 2003. – 45 с.